

Székely László
MTA BTK Filozófiai Intézete

Figyelem! Az alábbi szöveg munkaanyag, melyet a szerzői jogi törvény véd! Kérjük, a Magyar Tudományban megjelent végleges változat alapján, az általánosan elfogadott szabályok szerint, a szerző, a cím és oldalszám pontos megadásával idézzon belőle vagy hivatkozzon rá.

1. Bevezetés

Az 1950-es években született generáció két olyan folyamat kibontakozását is megélhette, mely az újkori emberiség történelmében kiemelkedő jelentőséggel bír: egyrészt a Föld elhagyását, az emberi tevékenység „szolarizációját”; másrészt az információtechnológiai forradalmat a világhálóval és annak *virtuális*¹ képződményeivel. Ám amíg annak idején a kortársak többsége még történelmi eseményként élte meg Amströng első lépéseit a Hold fölszínén, ma már mindez múlttá vált. A valamikor istenként imádott égitest porában keletkezett emberi lábnyomokat ábrázoló fényképek ma már nem jelentenek sokkal többet számunkra egy régi, történelmi képnél az épülő Eiffel toronyról vagy éppen a kihajózás előtti Titanicról. Pragmatikus, demitizált korunkban föl sem vetődik, hogy a Föld „hold”-ként történő fölragyogása a Holdon „föld”-ként sétáló ember *holdi* „egén” minden fizikai valóságossága ellenére olyan metafizikai tartalmú esemény, amely óhatatlanul is az emberiség múltjával és jövőjével kapcsolatos kérdések sokaságát veti föl. Az egyre hatékonyabbá váló számítástechnikai eszközök és a világháló megjelenése mindennapi életünkben pedig már ma, jelen időben is magától értődő folyamatként adódik számunkra. Elveszítve magunkat az események sodrásában, természetesnek tekintjük e technikai vívmányokat: a világhálóba bekapcsolt komputert, a multimédiás eszközöket, a zsebünkben lapuló mobiltelefont.

Ha szeretnénk kilépni e mindennapi természetességből s mélyebben is megérteni mindazt, ami e vonatkozásban velünk történik, elkerülhetetlenül fölvetődik a következő kérdés: Vajon az a folyamat, amely a korai primitív szerszámhasználattól az embert szállító holdjárműig, illetve a korai írástól a könyvnyomtatáson, a távírón, a rádión, a telefonon, a mozgóképeken át a szellemi-tudati funkciók egy részét átvevő számítógépekig és a világhálóig vezet, csupán véletlenszerű történések esetleges időbeli sorozatának eredménye? Vagy éppen ellenkezőleg, itt egy meghatározott tendenciáról van szó, amelynek részletei tele vannak ugyan véletlen eseményekkel, de hosszabb távon mégis iránytűt bír?

2. Az evolúciós dilemma a filozófia kontextusában

¹ Nem térhetünk ki itt a „virtualitás” mibenlétének összetett kérdésére. (V.ö. pl.: Hayles 1999, Heyms 1993 és Ropolyi 2006.: 87-114) Mi a továbbiakban „virtuális képződmény”-eken azokat az anyagi-fizikai eszközöket (pl. hangfalak, komputer, etc) által generált, de mibenlétükben anyagi hordozójukkal nem azonos képződményeket értjük, amelyek a tudathoz és az érzékelő személyhez képest külső valóságként jelennek meg, és amelyek annak ellenére is az anyagi-fizikai jelenléthez hasonló élményt nyújtanak, hogy tudjuk, materiálisan nincsenek jelen. Érzékeltes példa erre egy zenekar virtuális jelenléte, ha annak játékát jó minőségű fölvételről, kiváló akusztikájú, kiváló minőségű hangfalakkal ellátott helyiségben (vagy megfelelő minőségű fejhallgatóval), csukott szemmel hallgatjuk.

A tudományban és a filozófiában ma uralkodó szemléletmód alapján kérdésünk első felére kell igenlő választ adnunk, míg a második lehetőséget irracionálisként el kell utasítanunk. A jelen tanulmány viszont – a két és félezer éves európai filozófiai hagyomány szellemiségében – tudatosan szakít e szemlélettel. Mert amíg a hosszabb távú tendenciák elismerésének kitiltása a szaktudományokból (és különösképpen a természettudományokból) nem csupán indokolt, hanem egyben a tudományosság kritériuma, hiszen minden olyan hipotézis, amely valamely fejlődési folyamat irányra vonatkozik, fölveti a célokság a képzetét, és ennek nem lehet helye a modern szaktudományokban, addig a *filozófiai reflexió kontextusában gyökeresen más a helyzet*. A szaktudományokkal szemben *a bölcsélet lényege, hogy tárgyát átfogóbb, egyetemesebb összefüggésrendszerbe helyezve vizsgálja, és nem zárja ki előre, egyoldalú normákkal – például a cél fogalmának kitiltásával – a lehetséges értelmezési horizontokat*. Ezért a ma domináns filozófiai tendenciák álláspontjával szemben előbbi kérdésünk filozófiaiilag nem csupán legitim, hanem kifejezetten indokolt. Nem is beszélve arról, hogy egy fejlődési irány és ezzel egy cél lehetőségének leíró fölvezetése önmagában még nem jelenti a célokság bevezetését: a pusztá leírás ugyanis még nem jelent magyarázatot, nem tételez föl fordított oksági kapcsolatot a fejlődés jövőbeli és jelen (illetve jelen és múltbeli) állapota között.

Az előbbi kérdésfeltevésünkben kirajzolódó dilemmát az alábbiak szerint fogalmazhatjuk át és tehetjük szemléletessé: A természettörténeti-történelmi kiállítások jól meghatározott fejlődési tendenciát tárnak elénk az első, primitív élőlényektől a főemlősökig és a homo sapiensig, illetve a még formátatlan marokkövektől a pattintott kőszerszámokon át a repülőgépekig és az űrkutató eszközökig. Higgyünk-e annak a perdöntőként megjelenő vizuális látványnak, amelyet egy ilyen tárlat sugall számunkra? Annak a látványnak, melyben talán megszakításokkal és törésekkel teli, de mégiscsak határozott iránnyal bíró fejlődési tendencia rajzolódik ki az első élőlényektől az emberig, az első szerszámoktól modern technikai eszközeinkig? Vagy éppen ellenkezőleg, filozófiaiilag le kell bontanunk („dekonstruálnunk” kell) ezt a tárlat mint önkényes emberi konstrukció által keltett benyomásunkat, és a kiállításra mint csupán időben egymásra következő, minden hosszabb távon átívelő fejlődési irányt nélkülöző állapotok megjelenítésére kell tekintenünk?

A következőkben amellet érvelünk, hogy *Pierre Teilhard de Chardin „Az emberi jelenség”* című kozmológiája (Teilhard de Chardin, 1973) olyan racionális, kizárólag a szaktudományok eredményein nyugvó fogalmi keretet és értelmezési horizontot nyújt, mely összhangban van ezzel a múzeumi kiállításokon előttünk kirajzolódó, vizuális evidenciaként megjelenő fejlődési tendenciával.

3. Az „emberi jelenség” kozmológiai dimenziója

A francia filozófus-teológus kozmológiájának két – nyelvezetében gyakran összemosódó – rétegét különböztethetjük meg: egyrészt a *leíró*, másrészt a céloksági-teológiai tartalomtól sem mentes *magyarázó* réteget. Ezek közül gondolatmenetünkben *csak az előbbit* fogjuk fölhasználni, melyben nemcsak nincs jelen céloksági magyarázat, hanem – tekintettel arra, hogy a jelenségek leírásáról és nem magyarázatról van szó – fogalmából következőleg nem is jelenhet meg ilyen benne. Ennyiben a mű címe – *Az emberi jelenség* – sem foglal magában teleológiát. Bár arra utal, hogy a kozmikus evolúció az emberi jelenségben jutott el eddigi legkomplexebb kibontakozásához, ám ez önmagában olyan tényszerű állítás, mely nehezen volna tagadható, hiszen mai ismereteink szerint jelenleg az emberiség a kozmikus fejlődés

során kialakult legösszetettebb, legkomplexebb és az információk befogadására, tárolására és földolgozására leginkább képes struktúra.

Teilhard kozmológiája ennek megfelelően három nagy szakaszra tagolja a kozmikus evolúciót:

- i) Az első szakaszban a kozmosz a kezdeti, homogén, differenciálatlan állapotból eljutott a komplex csillag- és bolygórendszerekig, valamint a Föld planetáris fölületéig, amely biztosította az összetett kémia vegyületek és az élet kialakulásához megfelelő körülményeket.
- ii) A második szakasz az egysejtű élettől kezdődően a *homo sapiens*ig tartó, a biológiai evolúció természettudományos elmélete által leírt folyamattal azonos. Bár e folyamat térbelileg lokális zajlott le, ám Teilhard arra hívja föl a figyelmet, hogy az mégis a kozmikus evolúció része volt, amennyiben olyan minőségileg új jelenséget hozott létre – az életet és a bioszférát –, amely a kozmoszban korábban nem létezett.
- iii) A harmadik szakasz az a társadalmi-történeti és szellemi-kulturális fejlődés, mely a *homo sapiens* megjelenésétől a jelenig tart, és a jövőben tovább fog folytatódni, és amelynek lényege, hogy a kozmoszban egy újabb alapvető új minőség – a gondolkodás, illetve a gondolkodásra képes értelem – jelent meg, és bontakozik ki mindmáig.

Bár Teilhard a második és a harmadik szakaszt kifejezetten a Földhöz rendeli, és ma még nincsenek olyan evidenciáink, amelyek alapján ezt indokolt volna megkérdőjelezni, könnyű belátni, hogy abban az esetben, ha a kozmikus fejlődés egy adott fázisában tömegesen jelentek volna meg a Földhöz hasonló bolygók, majd ezeken az élet és az értelem, ez is összhangban volna a kozmikus fejlődés előbbi, három szakaszra tagolt leírásával.

4. Komplexitás-növekedés vagy iránnyal bíró fejlődés?

Amíg a komplexitás növekedése a kozmikus időtengelyen való előrehaladással mai természettudományos ismereteink alapján matematikailag is jól megragadható jelenség, addig ennek fejlődési tendenciaként való értelmezése megkérdőjelezhető. Ugyanis e növekedés tekinthető pusztán fölhalmozódásnak is, amely hasonlóan alakul ki, mint a széláramlatok hatására a homokdűne, vagy a hótorlódás. S Teilhard de Chardin számára már a harmincas évek végén is világos volt, hogy ez a szkeptikus ellenvélemény a biológiai evolúcióval kapcsolatosan is megfogalmazható:

„Kérdezzék csak meg a mai biológusokat, elfogadják-e, hogy az élet átalakulásai során valamiféle *irányt* követ: tíz közül kilenc szenvedélyes „Nem”-mel válaszol majd. ... a szerves anyag folyamatos átalakulásban van, és ez csúsztatja idővel mind valószínűtlenebb alakok felé..... Minő joggal mondhatnánk például, hogy az Emlős – legyen akár az Ember – fejlettebb és tökéletesebb mint a Méh vagy akár a Rózsa? Különféle, de egyenrangú megoldások.” (Teilhard de Chardin 1973: 177)

5. Az élőlények információbefogadó -tároló és -földolgozó képességének és szabadságfokának növekedése mint evolúciós tendencia

A francia teológus e kérdésre elméletének egyik kulcsterminusával, az állati „lelki alkat”, az állati „psziché” fogalmának segítségével válaszol. Nevezetesen, elfogadja azt, hogy

morfológiailag tekintve az evolúció csupán az egyre „valószínűtlenebb alakok” felé történő csúszás, és ennek megfelelően a méh és a rózsza morfológiailag egyenrangú az emberrel. Ám az evolúcióban – érvel – egyre fejlettebb „psziché”-vel rendelkező élőlények jelentek meg abban az értelemben, hogy az új fajok egyre összetettebb viselkedésre voltak képesek, egyre aktívabbá váltak környezetükkel szemben, és megnőtt relatív szabadságfokuk. Ez pedig olyan határozott fejlődési tendenciaként rajzolódik ki elénk – állítja –, amely egészen a főemlősökig tart, hogy azután a *homo sapiens*szel az értelem új minőségét hozza létre. (U.o.: 180-216, 239-247)

Mivel Teilhard de Chardin nyelvezete a mai tudomány és a ma uralkodó filozófiai irányzatok számára egyaránt nehezen elfogadható asszociációkat kelthet, fordítsuk le koncepcióját az információelmélet egzaktabb nyelvére! Eszerint az állati evolúció során abban az értelemben egyre fejlettebb – és nem csupán komplexebb – lények jöttek létre, hogy

- i) egyre növekedett információbefogadó -tároló és -feldolgozó képességük;
- ii) ennek nyomán egyre hatékonyabban információvezérelt rendszerekké váltak, aminek következtében megnőtt a külvilággal szembeni viszonylagos szabadságfokuk;
- iii) e folyamat végül eljutott a *homo sapiens*ig, akinél az előző két mozzanat mindegyikének tekintetében minőségi fordulat állt be.

Ha az i)-ii) tényezőkre röviden az „információs képesség és a szabadságfok növekedése”-ként hivatkozunk, akkor Teilhard állítása az alábbiak szerint összegezhető: az evolúció állati ágán e képesség és szabadságfok hosszabb távon határozottan növekedett, s e növekedés a *homo sapiens* megjelenése felé mutatott. A félreértések elkerülése végett: kozmológiájának leíró rétege nem állítja azt, hogy a biológiai evolúciónak a *homo sapiens* lett volna a célja, csak azt, hogy a jelzett növekedés tényszerűen ide vezetett. S mai tudományunk alapján nehéz volna tagadni, hogy e folyamat a biológiai evolúcióban valóban lezajlott, mint amiképpen azt is, hogy a *homo sapiens* megjelenésével ért el első csúcspontjára, hogy azután immár az értelmet hozó egyének társadalmi együttműködésében folytatódjék.

6. A biológiai evolúció lezárulása

Teilhard következő tétele a biológiai evolúció lezárulására vonatkozik. Eszerint ha a biológikum területén a morfológiai változások még folytatódtnának is, az információs képesség és a szabadságfok növekedése itt már nem, hanem csupán az értelem szférájában halad tovább, mégpedig az állati evolúcióhoz képes elképzelhetetlen dinamizmussal. Mert ha e növekedés korábban az idegrendszer fejlődése révén történt, a *homo sapiens*től kezdve az emberi egyedek idegrendszere fiziológiailag már lényegében nem változik, és az információbefogadó és -feldolgozó képesség immáron fiziológiai változás nélkül, az *ember társas jellegén, az egyén embertársai felé való nyitottságán* alapuló együttműködésével, illetve az egyes emberek biológiai változásokat nem föltételező tudásának gyarapodásával valósul meg. (Uo.: 218-222, 251-259)

7. Az értelem planetarizációja., Az értelmi szféra

Az információs képesség és a szabadságfok növekedése, valamint e növekedésnek a biológikumból az értelem régiójába történő áthelyeződése mellett Teilhard harmadik kulcstétele az értelem planetarizációja. Leírásában e planetarizáció azzal kezdődött, hogy a *homo sapiens* – éppen az általa hordozott értelemnek köszönhetően – minden más fajnál

sikeresebbnek bizonyult, és földrajzilag hamar elterjedt. Amint a pusztán földrajzi, geológiai és kémiai földfelszínt az első élőlények megjelenésétől kezdődően fokozatosan beborította az élet, kialakítva így a bioszférát, úgy most a bioszférában megjelenő, de abból új minőségként kiemelkedő gondolkodással megszületett az értelem szférája, a „*nooszféra*”. (Uo.: 226-228, 255-260) S mint amiképpen korábban a bioszféra az élettelen folyamatokkal szemben uralkodó tényezővé vált a földfelszín formálódásában, úgy vált most fokozatosan dominánssá a Földön az értelem szférája, mely – bár *elkerülhetetlenül az ember biologikumán alapul* – minden biologikummal szemben *prioritással bír*.

Az értelem planetarizációja azonban Teilhard számára nem csupán a földrajzi-fizikai elterjedést jelenti, hanem azt is, hogy az értelmet hordozó egyedek és ezen egyedek lokális közösségei az egész bolygót átfogó kapcsolati rendszert hoznak létre, melynek során az eredetileg egymástól távoli, eredetileg egymásról tudomással sem bíró közösségek, kultúrák és társadalmak egyre szorosabb érintkezésbe kerülnek egymással. Szemben *Oswald Spengler* kultúrfilozófiájával (Spengler 1994), mely a kultúrák örök körforgásának tételét hirdeti, és a fejlődést csak egy-egy kultúrkörön belül ismeri el, Teilhard-nál az emberi társadalom egyre szorosabb szintézise és az értelem szférája egyre erősebbé váló uralma olyan jelenség, amely a különböző kultúrkörök felépülésén és lehanyatlásán túlmutatva az emberiség történelmében egyetemes érvényesülő tendenciaként jelenik meg. (Uo.: 260-263, 295-307) Mindez azt is jelenti, hogy a francia gondolkodó *elutasítja a technikai determinizmust*: koncepciójában az eszközök, a technika fejlődése (s így a világháló technikai aspektusának kialakulása is) csupán a gondolkodás, az értelem prioritással bíró fejlődésének – azaz az információs képesség kollektív gyarapodásának és hatékonyabbá válásának – következménye, míg ezen utóbbinak végső motivációja az embertársainkkal való kapcsolatteremtés eredendő igénye, és az öncélú – tehát nem az anyagi javakat szolgáló – egyetemes tudásra irányuló szellemi törekvés.

8. A nooszféra továbbfejlődésére vonatkozó teilhard-i előrejelzés

S ez az a pont, amikor Teilhard a jövő felé fordul. Minden alapunk megvan annak föltételezésére – fejtegeti –, hogy az a viharos fejlődés, amely az értelem szférában, az egyének és a lokális csoportok közötti kommunikáció planetarizációjában az elmúlt néhány évszázad alatt lezajlott, és amely radikális fölgyorsulásának a XX. századi ember tanújává vált, tovább folytatódik, és a planetáris kommunikációs hálózat koherenciája erősödni fog. A nooszféra az eddigieknél is hatékonyabban fogja szintetizálni az individuális emberi értelmeket és gondolatokat, s bár mint ilyen továbbra is az emberi egyének együttműködéseként fog létezni, a jövőben egyfajta magasabb rendű tudatként vagy értelemként relatív önállóságra tesz szert, melynek révén olyan teljesítményekre lesz képes, amilyeneket az egyének és az egyének közvetlen kapcsolatán alapuló lokális közösségek önmagukban sohasem érhetnének el. Az egyén ugyanakkor nem fog föloldódni ebben a magasabb rendű, személytelen információtároló és -feldolgozó struktúrában, hanem éppen ellenkezőleg, annak kialakulása és fejlődése személyként való további kiteljesedésével és szabadságával fog járni. (Uo.: 288-303, 310-331, 342-355, 373-378)

E jövő azonban nem automatikus – figyelmeztet Teilhard. Az új kommunikációs eszközök és a planetáris kapcsolatrendszer olyan elnyomó, az individuumokat megsemmisítő folyamatokhoz is vezethet, amely az emberiség pusztulásával járhat. Saját emberi jövőnk – amely egyben a földi planetáris értelem kozmikus jövője is – a mi vállunkon nyugszik: erkölcsileg mi vagyunk érte felelősek. (Uo.: 280-289, 317)

9. Az információtechnológiai forradalom és a világháló mint a nooszféra fejlődésének új fázisa

S ezen a ponton visszatérhetünk kiinduló problémafölvetésünkhöz. Mint láttuk, Teilhard de Chardin szigorúan a tudományok eredményeire alapozva egy olyan kozmikus fejlődési tendenciát vázol föl előttünk, amely az élettelen kozmoszon belül megjelenő egyre komplexebb struktúráktól az élet megjelenéséig, majd a nooszféráig és az értelem planetarizációjáig vezet, mint amiképpen azt is, hogy e tendencia meghosszabbításával egyben előrejelzést is nyújt a nooszféra további fejlődéséről. Nem nehéz belátni, hogy bár e predikció a technikai-technológiai részleteket nem foglalja – és nem is foglalhatja – magában, *tartalmában* olyan fejleményeket vetít előre, melyeknek ma nem csupán tanúi, hanem részesei is vagyunk.

Így nyilvánvaló, hogy azt a Teilhard által hangsúlyozott fordulatot, amelyet elektromágneses kapcsolatteremtés fölfedezése jelentett a kommunikációban (uo.: 297), és amelynek lényege a földrajzi távolság kiiktatása volt (hiszen a beszélgetőpartner már a rádió- vagy telefonbeszélgetésben is „virtuálisan” jelen van), az Internet radikalizálta, ezzel hatékonyabbá, sokszínűbbé és átfogóbbá téve a Földet átszövő kommunikációs hálózatot. Ám az Internet nem csupán a már korábban kialakult planetáris kommunikáció egyik új, azt gazdagabbá tévő eszköze, hanem fokozatosan magába szívja az emberiség által több évezreden át fölhalmozott információmennyiséget, s ily módon egyre inkább az információőrzés, információfeldolgozás és a pusztán kommunikáción túlmutató információáramlás helyévé válik: olyan helyé, amely az egyének számára egyben az információhoz jutás forrásaként, szellemi gazdagodásuk eszközeként is funkcionál.

S itt jelenik meg különös hangsúllyal a virtualitás kérdése. Bár a világháló tartalmát, azaz az ennek alapjául szolgáló fizikai-technikai eszközök által hordozott és áramoltatott szellemi és kulturális javakat az egyének és az egyének között szerveződő lokális csoportok hozzák létre, e tartalom – és különösképpen maga a világháló által definiált tér – velük szemben egyre inkább viszonylagos önállóságra tesz szert. Ez pedig a fölhasználók mint személyek számára azt jelenti, hogy e tér a benne foglalt információkkal olyan relatív szuverenitással rendelkező, öntörvényű külső szféraként jelenik meg, amely nem tartozik sem az értelem nélküli természethez, sem az emberi tudathoz, hanem – *Ropolyi László* terminológiájával – egyfajta új, értelmet hordozó „harmadik létszféra”-t képvisel². A félreértések elkerülése véget: ez nem azt jelenti, hogy a világháló átvenné a nooszféra szerepét az egyre inkább planetarizálódó eleven emberi közösségektől, hanem csupán azt, hogy e szféra részeként, annak új szerveként relatív önállósághoz jut, és így teszi lehetővé az információhordozás és –feldolgozás, valamint a kommunikáció minőségileg új formáinak kialakulását. A teilhard-i elmélet értelemben tehát a világháló nem a nooszféra új állapota, hanem ~~annak~~ csupán ezen új állapot egyik olyankarakterisztikus-új mozzanata, amely annak működése és jövőbeli fejlődése szempontjából egyre jelentősebbé válik.

Mindez pedig éppen Teilhard de Chardin által fölvázolt fejlődési tendenciával van összhangban, és egyúttal az ő kozmológiájában nyeri el mélyebb értelmét. Egyrészt ha Teilhard az elektromágneses hullámok kommunikációs alkalmazásának jelentőségét abban látja, hogy az egyén kiterjeszti hatókörét (uo.: 297), akkor nyilvánvalóan e tendencia fölerősödésének vagyunk tanúi az Internet kommunikációs aspektusára tekintve. Másrészt a gondolkodás eredményeinek közös, átfogó rendszerbe szintetizálása, valamint az aktív

² Lásd R. L. írását a jelen folyóiratszámában.

információfeldolgozó funkciók beépülése a világhálóba a nooszféra koherenciájának Teilhard által előre jelzett megerősödésén túl egyfajta nem személyes jellegű, magasabb rendű információfeldolgozó entitás felé mutat. Ez pedig – éppen úgy, ahogy azt Teilhard a jövő tendenciájaként hangsúlyozta – az egyéni, személyes tudatok és a valós személyes kapcsolatokon nyugvó lokális közösségi tudatok előtt új perspektívákat nyit meg, és tovább növeli az anyagi alapjairól ugyan leválni soha nem képes, de az anyagi-fiziológiai-biológiai meghatározottságokkal szemben egyre inkább önállósodó, egyre határozottabb dominanciához jutó szellemi szféra relatív szabadságát.

Mindezek alapján az az információtechnológiai forradalom, amelyet napjainkban megélünk, Teilhard de Chardin kozmológiájának kontextusában *a nooszféra fejlődésében és az értelem planetarizációjában bekövetkező új fázis kezdetének karakterisztikus és meghatározó jelenségeként* nyeri el értelmét: egy olyan új fázis *kibontakozásának kezdetét testesíti megkezdteként*, mely az *információs képességnek és az értelmi szférának az anyagi meghatározottságokkal szembeni szabadságfokának növekedésében újabb, ma még beláthatatlan perspektívákat hordoz.*

10. A világháló és erkölcsi felelősségünk

Ugyanakkor nem szabad elfelejtkeznünk arról sem, hogy ez még csak kezdet, melynek kapcsán továbbra is aktuális Teilhard figyelmeztetése az eltorzulás, a degenerálódás, a hanyatlás veszélyéről. Mint láttuk, a francia gondolkodó szerint a nooszféra jövője nincs automatikusan biztosítva. S ez érvényes új mozzanatára, a világhálóra is: e háló alkalmas arra, hogy elnyomó rendszerek vagy az emberi közösségeket félreorientáló dezinformáció eszközévé váljék, mint amiképpen arra is, hogy a rombolás, a bomlasztás életellenes tendenciáit közvetítse. S magában hordoz egy olyan további veszélyt is, amelyet Teilhard de Chardin nem láthatott előre: a virtuális térben való barangolás, az ott található képződmények, konstrukciók valós szellemi és esztétikai élményt nyújtanak, és valós érzelmeket indukálhatnak. Ennek nyomán pedig e tér nem csupán a tudat, a gondolkodás, hanem a személyiség egésze számára is a valóságos, eleven életet helyettesítő illuzórikus világként funkcionálhat, és függőséget kialakítva szétrombolhatja az áldozatul eső személyek tényleges életét.

Ha tehát a világhálót a teilhard-i kozmológia kontextusába helyezzük, akkor ezzel az is világossá válik, hogy az fokozott – sőt, a teilhard-i értelemben „kozmosz” – felelőséget ruház reánk. Az emberiség és ezzel a nooszféra jövője rajtunk magunkon, egyes embereken és az emberi közösségeken múlik, és erre gondolva az is érzékelhető, hogy az információtechnológiai forradalom átmenetileg társadalmi határaihoz érkezett. Bár még számos fejlemény várható keretében, nyilvánvaló, hogy önmagában nem képes meghaladni az emberiség jelenlegi, feszültségekkel, háborúkkal teli, és súlyos egyenlőtlenségekkel terhelt állapot. Ahhoz, hogy az emberiségből valóban összemberiség váljon a teilhard-i értelemben, a világháló hozzájárulhat ugyan, de önmagában kevés: valós társadalmi változásokra van szükség, s immár nemcsak egy-egy állam keretein belül, hanem az emberiség mint egész tekintetében. Teilhard de Chardin szavaival: az értelem evolúciójának részeként olyan játszmában veszünk részt, ahol egyszerre vagyunk a kártyák és a játékosok. És ha fölállunk az asztaltól, minden véget ér. (Uo.: 284-285.)

Irodalom:

- Hayles, N. Katherine (1999): *How We Became Posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics, Literature and Informatics*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Heim, Michael (1993): *The Metaphysics of Virtual Reality*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Ropolyi László: *Az Internet természete*. Budapest: TypoTex, 2006.
- Spengler, Oswald: *A Nyugat alkonya: A világtörténelem morfológiájának körvonalai. I-II*. Budapest: Európa, 1994.
- Teilhard de Chardin, Pierre: *Az emberi jelenség*. Budapest: Gondolat Kiadó, 1973.